

इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थ्यांवर उपचारात्मक अध्यापनातून झालेल्या परिणामांचा अभ्यास

प्रा डॉ गोपाळ पवार

अभिनव अध्यापक महाविद्यालय, लातूर

सारांश:

प्राथमिक स्तरावर व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होण्यासाठी 'गणित हे सर्व शिक्षणाचे प्रवेशद्वार आहे.' सर्वांगीण विकास होण्यासाठी व्यक्ती बौद्धिक, मानसिक, शारीरिक, सामाजिक विकास होणे आवश्यक असते.त्यासाठी प्राथमिक शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात गणिताचा समावेश केलेला आहे. बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार या मूलभूत क्रिया बॅकग्राउंडचे व्यवहार, खरेदी-विक्री, नफा-तोटा इत्यादी गोष्टींचे कौशल्य प्राप्त झाल्यानंतर व्यक्तीला समाजात स्वतंत्रपणे जीवन व्यवहार करण्याची प्राप्त होईल.भावी जीवन सुखकर, समृद्धीचे जगण्यासाठी ज्ञान व कौशल्य प्राप्त होतील. गणितातील मूलभूतक्रिया येणे आवश्यक आहे.

प्रस्तावना:

भारताचे भवितव्य वर्गखोल्यात जो पाया घातला जात आहे,त्यावर अवलंबून आहेआजचे विद्यार्थी हे उद्याचे सुजाण नागरिक आणि विविध क्षेत्रातील अधिकारी, नेते आहेत.कोणताही संवेदनशील समाज आपल्याकडे साधनसंपत्तीचा पुरेसा हिस्सा शिक्षणावर खर्च करतो. शिक्षणात गुंतवितो, शिक्षणातील गुंतवणूक ही मानुष्यबळ विकासाला मदत करणारी असते. म्हणून मानव संसाधन विकास हा सर्व शिक्षणाचा पाया आहे. शिक्षण प्रतिक्रियेमध्ये विविध उद्दिष्ट पुर्ती व्हावी अशी अपेक्षा असते. व्यवहारात गणित विषयाच्या माध्यमातून ज्ञान मिळविले तर भाषेच्या माध्यमातून अभिव्यक्ती कौशल्यांचा विकास करणे हा उद्देश आहे.प्राथमिक शिक्षण हा शिक्षणाचा पाया आहे. राज्य घटनेतील कलम 45 नुसार प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत करण्यात आले आहे. प्राथमिक शाळेतील सर्व विद्यार्थ्यांची आकलन क्षमता सारखी नसते. विद्यार्थ्यांना सर्वच विषयांत समान अभिरुची नसते. त्यामुळे सर्व विद्यार्थ्यांना सर्वच विषयांचे परिपूर्ण ज्ञान मिळणे शक्य होत नाही. काही विषयांत कमी गुण मिळतात त्यांना पुन्हा शिकवून अडचणी दूर करून गुणात्मक वाढ करता येते. त्याकरीता उपचारात्मक अध्यापनाची आवश्यकता आहे.

शीर्षक:

इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थ्यांवर उपचारात्मक अध्यापनातून झालेल्या परिणामांचा अभ्यास

कार्यात्मक व्याख्या:

इयत्ता चौथी : महाराष्ट्र शासनाने ठरवून दिलेली तिसरी नंतरची इयत्ता म्हणजे चौथी होय.

उपचारात्मक अध्यापन : विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील उणिवा,दोष शोधून त्याप्रमाणे अध्यापनात आवश्यक त्या सुधारणा करणे काही उपाय योजणे आणि त्याची कार्यवाही करणे म्हणजे उपचारात्मक अध्यापन होय.

अभ्यास : चौफेर विचार करून निर्णय घेणे.

गृहितक:

शिक्षक गणितीय मूलभूत क्रियांचे अध्यापन करताना योग्य अध्यापन तंत्राचा वापर करित नाहीत.

उद्दिष्टे :

1. इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थ्यांना गणितातील मूलभूत क्रियांच्या अध्ययनात येणाऱ्या अडचणींचा शोध घेणे.
2. इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थ्यांसाठी उपचारात्मक अध्यापन योजना राबविणे.
3. राबविलेल्या उपचारात्मक अध्यापन योजनेचा परिणाम अभ्यासणे.

संशोधनाची गरज व महत्त्व :

प्रत्येक व्यक्तीला गणितातील मूलभूत क्रिया बेरीज वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार चांगल्या प्रकारे करता येणे आवश्यक आहे.विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनातील, उत्तरातील दोष, उणिवा समजतात.हे दोष का निर्माण होतात त्याची कारणे समजतात. दोषांची कारणे नाहीशी करण्यासाठी शिक्षकांना आपल्या अध्यापनात सुधारणा करता येते. विद्यार्थ्यांना अचूक,

नेमके उत्तर लिहिण्यास मदत होते. विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीत वाढ होते. इत्यादी गोष्टीकरीता महत्वाचे आहे.

संशोधन समस्येशी निगडित चले :

स्वाश्रयी चल : उपचारात्मक अध्यापन तंत्र, गणितीय मुलभूत क्रियांचा सराव

आश्रयी चल : गणितीय मुलभूत क्रियातील चुका गणितीय मुलभूत क्रियेचे कौशल्य

संशोधन व्याप्ती :**1. क्षेत्र व्याप्ती :**

श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय, वासनगाव , ता. जि. लातूर या विद्यालयापुरती व्यापक आहे.

2. कालखंड व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधन कार्य शैक्षणिक वर्ष 2018-19 या कालखंडाशी व्यापक आहे.

3. आशय व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्राथमिक स्तरावरील चौथीच्या विद्यार्थ्यांच्या गणितातील मूलभूत क्रियातील चुकांचा शोध व उपचारात्मक अध्यापन तंत्राचाच विचार केला आहे.

4. जनसंख्या व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधनामध्ये श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या वर्गात शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा विचार केला आहे.

5. नमुना व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी श्रीगणेश प्राथमिक विद्यालय, वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या 50 विद्यार्थ्यांची निवड केली आहे.

6. उपयोजन व्याप्ती :

प्रस्तुत संशोधनाअंती आलेले निष्कर्ष हे श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव, ता. जि. लातूर येथील असले तरीही प्राथमिक स्तरावरील चौथीच्या विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांनाही उपयोगी पडतील.

संशोधनाची मर्यादा :

1. क्षेत्र मर्यादा : प्रस्तुत संशोधनासाठी श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर या विद्यालयापुरताच क्षेत्राचा विचार केला आहे.

2. कालखंड मर्यादा : प्रस्तुत संशोधनासाठी शैक्षणिक वर्ष 2018-19 एवढाच कालखंड मर्यादित आहे.

3. आशय मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनातील आशय गणित विषयातील मुलभूत क्रियांतील चुका व उपचारात्मक अध्यापनापुरताच मर्यादित आहे

4. जनसंख्या मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनासाठी श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या वर्गातील 90 विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित आहे.

5. नमुना मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनासाठी श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या वर्गातील 50 विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली आहे.

6. उपयोजन मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनामध्ये राबविण्यात येणाऱ्या उपचारात्मक अध्यापनात श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थी व शिक्षकांसाठी लागू पडतील

संशोधन कार्यपद्धती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक संशोधन पद्धतीचा अवलंब केला आहे.

जनसंख्या :

प्रस्तुत संशोधनासाठी श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या वर्गातील 90 विद्यार्थी आहेत. नमुना निवड :

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने श्री गणेश प्राथमिक विद्यालय वासनगाव ता. जि. लातूर येथील इयत्ता चौथीच्या वर्गातील 50 विद्यार्थ्यांची निवड संभाव्य नमुना निवड पद्धतीतील साध्या यादृच्छिक नमुन्यातील लॉटरी पद्धतीने निवड करण्यात आली आहे.

संशोधनाची साधने :

प्रस्तुत संशोधनासाठी पदनिश्चयन श्रेणीपुर्व चाचणी व उत्तर चाचणी घेण्यासाठी प्रश्नावली, निरीक्षण, मुलाखत, पडताळा सूची इत्यादी साधनांची निवड केली आहे.

निष्कर्ष :

1. गणितीय मुलभूत क्रियांचे कौशल्य विकसित झालेली नाही
2. विद्यार्थ्यांचे गणितीय मुलभूत क्रियांचे कौशल्य मध्यम दर्जाचे आहे.
3. विद्यार्थ्यांना बेरजेत चांगले गुण मिळाले आहेत
4. विद्यार्थ्यांचे वजाबाकीतील कौशल्य मध्यम स्वरूपाचे आहे.
5. विद्यार्थ्यांना गुणाकार मध्यम स्वरूपाचा जमतो.

6. विद्यार्थ्यांचे भागाकारातील कौशल्य निम्न दर्जाचे आहे.
7. उपचारात्मक अध्यापनामुळे गणितीय मुलभूत क्रियेचे कौशल्य विकसित होते.
8. सरावामुळे विद्यार्थ्यांना गणितीय मुलभूत क्रिया करता येतात
9. विद्यार्थ्यांच्या अडचणींचे स्वरूप भिन्न आहे.
10. उपचारात्मक अध्यापनामुळे बेरजेत विद्यार्थ्यांनी उत्कृष्ट दर्जा मिळवला.
11. उपचारात्मक अध्यापनामुळे वजाबाकी, गुणाकार व भागाकारात चांगले कौशल्ये संपादन केले
12. गणितीय मुलभूत क्रियांचे कौशल्ये विकसित होण्यासाठी सराव घेतल्याने कौशल्य विकसित होते.
13. गणितीय मुलभूत क्रियेत जर बक्षिसे देऊन प्रेरणा दिली तर कौशल्य विकसित होते.
14. उपचारात्मक अध्यापनानंतर विद्यार्थी गणिते अचूक करतात

संदर्भ ग्रंथ सूची:

1. मुळे रा.श., उमाटे वि.तु., (1998), शैक्षणिक संशोधनाची मुलतत्वे, औरंगाबाद, विद्या बुक्स लिमिटेड
2. सोहणी डॉ चित्रा, (मे 2007), प्रायोगिक संशोधन पद्धती, नाशिक, ग्रंथ निर्मिती केंद्र य.च.म.मु.वि.
3. पुरके वसंत (सप्टेंबर 2007), शिक्षण ही जगण्याची प्रेरक शक्ती, लोकराज्य, मुंबई माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय
4. चौथी गणित, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ पुणे



ग्रहिणी आणि प्राध्यापक महिला. यांचे रक्तदाब व चरबीचे तुलनात्मक अध्ययन

प्रा.डॉ. शुभांगी दामले

सावित्रीबाई फुले महिला महा. वाशिम.

प्रस्तावना :

“आरोग्य धर्मखलू साधनम्” या उक्ती प्रमाणे निरामय आरोग्याचे महत्त्व मानवाने फार पुर्वी पासून जाणले आहे. निरोगी शरीरातच स्वस्थ मन वास. करते.शरीर कार्यक्षम राहण्यासाठी आपले आरोग्य चांगले असणे फार महत्त्वाचे आहे. पण किंवा संपुर्ण कुंटुब स्वास्थ्य आहे असे आपण आज म्हणू शकत नाही. कारण प्रत्येक कुंटुबात कुठल्यान कुठल्या व्यक्तीला आजार आहेच. असे एकही कुंटुब आपल्याला मिळणार नाही की या परिवारात कुणाचे काही आजार नाही. याचे कारण म्हणजे आजची जीवनशैली, तसेच आपला आहार व आपले विचार आहेत. मनुष्य इतका व्यस्त झाला आहे की आपल्या आरोग्याकडे लक्ष द्यायला त्याला अजिबात वेळ नाही.

त्यातही महिलांचे आजार विशेष कंबर दुःखणे, गुढगे दुखणे, शुगर, हिनोग्लोबीन कमी असणे असे सर्वसाधारण आजाराच्या समस्या महिलांमध्ये दिसून येतात. मग ती ग्रहिणी असो की नोकरदार महिला असो तब्येतीच्या समस्या आहेत.

रक्तदाब :

रक्त वहिन्यांच्या भिंतीवर रक्तवाहिनी मधील वाहणारे रक्त यामध्ये सारखा दाब येत असतो. त्या दाबास रक्तदाब असे म्हणतात.

रक्तदाब हा शरीरामध्ये असतोच. रक्तदाबाविना रक्तप्रवाहाचे कार्य सुरळीत होत नाही. हयाचे पोषण करणाऱ्या रक्तवहिन्या विस्तृत असतात. ज्यामुळे रक्तगतीरोधाची शक्यता कमी होते. जर हा गतीरोध उत्पन्न झाला तर कठिण परिश्रमाने वैकल्पिक वाहिनी स्वतः अस्तिवात येतात. ज्यामुळे रक्त व रक्तप्रवाहाची प्रणाली जशीच्या तशी राहते. हयाचे झटके येण्याची शक्यता कमी होते. रक्तामध्ये तसा एकत्रीत होत नाही.वास्तविकता वासा फलकोमधून करीट आर्टरीतून गतीरोध उत्पन्न होते. ज्यामुळे हयाची गती थांबू लागते आणि रक्तसंचारामध्ये अडचण येते.

व्यक्तिचा रक्तदाब चांगला असेल तर कोणतेही काम सुवधापूर्वक करू शकतो. महिलांची आपआपली रक्तदाबाची क्षमता असते. कोणत्या महिलांमध्ये रक्तदाब जास्त असतो तर कोणाचा कमी असतो. जर महिलांच्या शरीरामध्ये महिलांचे रक्तदाब प्रमाण वाढले जर तो शरीराला नुकसान पोहचवितो.

रक्तदाब सामान्यतः ८० ते १२० एवढा असतो. रक्तदाबाचा संबंध हयाला वर खेचून रक्त कोशीकामध्ये रक्ताचे प्रमाण किती आहे तसेच याद्वारा रक्तदाब उच्चस्तर आहे किंवा निम्नस्तर आहे किंवा सामान्य आहे याचे प्रमाण ठरविले जाते. महिला हया भावना प्रदान असल्यामुळे त्यांच्या शरीरात रक्तदाबाचे प्रमाण हे सतत कमी अधिक होत असते.

रक्तदाब हा दोन प्रकारचा असतो. तो खालीलप्रमाणे.

- १) आकुंचन रक्तदाब (सिस्टोलिक ब्लडप्रेसर)
- २) प्रसरण रक्तदाब (डायस्टोलिक ब्लडप्रेसर)

१) आकुंचन रक्तदाब :

हृदय आकुंचन पावत असतांना धमनितील दाब जास्तीत जास्त असतो त्याला आकुंचन रक्तदाब असे म्हणतात.

२) प्रसरण रक्तदाब :

हृदया जेव्हा प्रसरण पावत असते तेव्हा दाब कमी होतो यातील कमीत कमी दाबास प्रसरण दाब असे म्हणतात.

सिस्टोलिक ब्लडप्रेसर १२० आणि डास्टोलिक ब्लडप्रेसर ८० म्हणजे १२०/८० एम.एम.एच.जी.हे सर्वसाधारण रक्तदाब आहेत.

रक्तदाबाचे प्रकार :

१) उच्चरक्तदाब: (हायब्लडप्रेसर)

सिसस्टोलिक डायस्टोलिक रक्तदाब वाढल्यास त्याच उच्च रक्तदाब असे म्हणतात. रक्तदाब जर नॉर्मलपेक्षा कमी येत असल्यास त्यास निम्न रक्तदाब असे म्हणतात. यानांच अनुक्रमे हायब्लडप्रेसरला (हायपरटेन्शर) व लोब्लड प्रेशरला (हायपोटेन्शन) म्हटल्या जाते.

२) कमी रक्तदाब (लो ब्लडप्रेसर):

कमी रक्तदाब अपवाद स्वरूपात ऐकावयास मिळतो. उच्चरक्तदाब कमी रक्तदाब असणे हानीकारक आहे. कमी रक्तदाबाच्या रोग्याला लखवा तसेच हृदयक्रिया बंद पडणे अशा गोष्टी घडू शकतात. रक्तदाब हा नॉर्मल पेक्षा कमी होतो म्हणजेच १२०/८० पेक्षा कमी होतो.

रक्तदाब मोजण्याची पध्दत :

रक्तदाब हे मापक यंत्राच्या सहायाने म्हणजेच स्फिग्मोमीटरच्या साहायाने मोजतात.

चरबी :

आपल्या शरीरात शरीराच्या एकूण वजनाच्या शरीरातील मेदाचे वजन किती आहे. यावरून माणूस लठ आहे की नाही हे समजते. सर्व सामान्यपणे तरुण पुरुषात वजनाच्या २० टक्के पेशा जास्त मेद असेल तर तो लठ समजल्या जातो. तरुण स्त्री मध्ये एकूण वजनाच्या ३० टक्के पेशा जास्त मेद असेल तर ती बाई लठ आहे. म्हणजेच चरबीचे प्रमाण जास्त आहे असे समजल्या जाते.

मानवी शरीरातील स्निग्ध पदार्थांचे तीन वर्ग पडतात. संपूर्ण शरीरातील चरबीपैकीजवळपास ५० टक्के चरबी ही त्वचेच्या आवरणाला लागूनच असते. चरबी साठविणारे कोठारे म्हणून शरीराचे काही भाग आहेत. हे मनुष्याच्या गुणसूत्रीय रचनेप्रमाणे वेगवेगळे असू शकतात. उदा. कृष्णवर्गीय स्त्रीयांमध्ये अतिरिक्त चरबी ही मुख्यतः मांड्या व नितंबावर साठविल्या जाते तर माणसामध्ये ही कंबरेभोतती साठविलेली आढळते. शरीरातील चरबीच्या साठ्यापैकी ४३ टक्के ही चरबी अशारितीने साठवून ठेवलेली असते. उरलेल्या ५ टक्के चरबीला अत्यावश्यक चरबी म्हणता येईल. ही चरबी जीवनासाठी आवश्यक आहे आणि ती मज्जातंतू शरीरांतर्गत शरीरांतर्गत त्वचा व द्राव तसेच अंतर्गत अवयवांभोवती असते. कणीही व्यक्ती अत्यावश्यक चरबी कधीच कमी करू शकत नाही. परंतु ती त्वचेखालील चरबी व चरबीची भांडारगृहे परिणामकारकरित्या कमी करू शकतो.

समस्येचे उद्देश :

हया संशोधनकार्याची मुख्य उद्देश खालील प्रमाणे आहेत.

- १) अधिक रक्तदाबामुळे दुष्परिणामाचे अध्ययन करणे.
- २) गृहिणी तसेच प्राध्यापक महिला या दोन्ही महिलांमध्ये रक्तदाबचे प्रमाण किती आहे याचे तुलनात्मक अध्ययन करणे.
- ३) गृहिणी आणि प्राध्यापक महिला यांचा रक्तदाब आणि प्रमाणात फरक आढळून येतो का याची माहिती प्राप्त करून घेणे.

समस्येचे महत्व :

प्रस्तुत अध्ययनामध्ये समस्येचे महत्व पुढीलप्रमाणे राहिल.

- १) रक्तदाब च समस्या कोणत्या स्त्रीयामध्ये जास्त प्रमाणात उद्भवते हयाची माहिती मिळते.
- २) आणि रक्तदाब होणाऱ्या परिणामाची माहिती प्राप्त करून देणे.
- ३) या अध्ययनाद्वारे स्वस्थ जीवन जगण्याकरिता रक्तदाबचे प्रमाण किती असावे हयाचे माहिती प्राध्यापक महिला आणि गृहिणींना करून देणे.

नियंत्रीत घटक :

या शोधकार्याकरिता खालील नियंत्रीत घटकांचा समावेश केला आहे.

- १) या अध्ययनासाठी केवळ वाशिम शहरातील महिलांचा समावेश केला जाईल.
- २) या अध्ययनासाठी केवळ ३०ते ५० वयोगटातील महिलांची निवड केली जाईल.
- ३) या अध्ययनाकरिता २५ गृहिणी व २५ प्राध्यापक महिला अशा एकूण ५० महिलांवर हे अध्ययन केले जाईल.
- ४) हे अध्ययन केवळ रक्तदाब व प्रमाण हया दोन घटकांवर केले जाईल.

व्याख्या :

- १) **रक्तदाब** : उजव्या निलयांच्या आकुंचन व प्रसरणामुळे रक्ताद्वारा धमन्यांच्या भिंतीवर जो दाब पडतो त्याला रक्तदाब असे म्हणतात.
- २) शरीरामध्ये त्वचेखाली एडिपोज टिश्युच्या रूपात जमा होते त्याला चरबी असे म्हणतात.

कातळीच्या जाडीवरून शरीरावरील चरबीचा साधारण अंदाज येतो. कारण एकूण चरबीपैकी ५० टक्के त्वचेखालील साठवलेली असते.

३) प्राध्यापक महिलांची धारणा :

व्यवसाय ही एक तत्त्वप्रणाली आहे. जी विशेष प्रकारच्या सिध्दातानुसार चालविली साठवलेली जाते. ज्याची कार्यप्रणाली दार्शनिक आधारावर चालते ज्यामध्ये कार्यरत व्यक्ति म्हणजे व्यावसायिक होय. ज्युनिअर व सिनीअर कॉलेजमध्ये अध्यापाचे कार्य करणाऱ्या महिला.

- ४) **गृहिणीची धारणा** : ज्या गृहिणीचे जीवन केवळ चुल आणि मुल इतकेच मर्यादीत आहे अशा महिला म्हणजे गृहिणी होय.

कार्यपध्दती :

या कार्यासाठी तथ्याचे व आकड्याचे संकलन करण्यासाठी वाशिम शहरांतर्गत येणाऱ्या गृहिणी, व्यावसायिक महिलांमध्ये प्राध्यापिका यांची निवड केली.

विषय हा प्रायोगिक असल्यामुळे ५० महिला वर हे कार्य केले. ज्यात घरघुती काम करणाऱ्या २५ महिला व वाशिम शहरातील २५ महिला प्राध्यापक महिला यांचा समावेश करण्यात आला. व आकडेवारी काढण्यात आली.

साधन :

या कार्यात साधन हा महत्वाचा घटक आहे. ज्याच्या सहाय्याने प्रशिक्षणाला व संशोधनाला यशस्विरित्या पूर्ण करता येते. चरबीचे प्रमाण व रक्तदाबाचे मापन करण्याकरिता खालील साहित्य उपयोगात आणले.

वरील अध्ययनाला पूर्ण करण्याकरिता खालील साधनांचा उपयोग करण्यात आला.

- १) स्टेथस्कोप - हृदयाचे ठोके मोजण्याकरिता
- २) स्फिग्मोमीटर - रक्तदाबाचे परीक्षण करण्याकरिता.
- ३) स्किनफोल्ड कॅलीपर - शरीरातील चरबीचे प्रमाण मोजण्याकरिता

१) स्टेथस्कोप :

स्टेथस्कोप २ ईअरपिसचा व एका चेस्टपीसचा समावेश असतो. हयाचा उपयोग मुख्यतः हृदयाचे ठोके मोजण्याकरिता होतो. हयाचे रिडींग हे एका मिनीटाध्ये हृदयाचे किती ठोके होतात असे घेतले जाते. त्याचप्रमाणे हृदयाच्या व्हॉल्सचे कार्य, फुफुसाचे कार्य, आतड्यांची हालचाल इत्यादी विषयी माहिती हया यंत्राद्वारे मिळते.

३) स्किन फोल्ड कॅलीपर :

स्किन फोल्ड कॅलीपरचा उपयोग शरीरातील चरबीचे प्रमाण मोजण्याकरिता केला. शरीरातील ज्या भागातील चरबीचे मापन केले ज्या भागाची नावे खालीलप्रमाणे आहेत.

१) त्रिकाश पेशी (Tricep)

२) कटीउर्ध्व रेखा स्नाय (Suprailiac)

३) थाईज पेशी

चरबी मापन विधी :

उपकरणाच्या पकडला प्रथम उघडले गेले व दुसऱ्या हाताच्या अंगठा व तर्जनीच्या चिमटीत साठलेला मेदपकडून त्वचेच्या जाडीचे प्रथम मापन केले नंतर ३ ते ४ सेकंदापर्यंत त्वचा, स्किन फोल्ड कॅलीपर या उपकरणाद्वारे दाबून ठेवली. सुई स्थिर झाल्यावर त्याचे रेकॉर्ड घेण्यात आले. असे जर केले नाही तर त्वचा हळूहळू उपकरणातून अलग होत जाते कारण उतक (टिश्यु) हळूहळू आंकुचित होत जाते.

त्वचा परख उपकरणाद्वारे खालील तीन भागांच्या त्वचेच्या वळ्यांने मापन घेण्यात आले.

१) त्रिकाश पेशी (Tricep) :

साहित्य : त्वचा परख उपकरण

कृती : अँक्रोमिनल पोर्शन व कोपर यांच्या मधील त्रिशिरस्का स्नायुंचे स्किनफोल्ड मापन घेण्यात आले. उजवा हात सरळ ढिला सोडलेल्या अवस्थेत असतांना लांब अक्षाच्या समांतर कॅलीपर लावण्यात आले जो अग्रबाजू व कोपर यांच्यामध्ये होता.

सर्वप्रथम एका हाताने कॅलीपर पकडले व त्वचेची पळी पकडली गेली व त्याचे मापन मी.मी. मध्ये घेण्यात आले.

२) कटीउर्ध्व रेखा स्नाय (Suprailiac) :

साहित्य : त्वचा परख उपकरण

कृती : ज्या महिलांचे मापन घ्यायचे आहे त्या महिलेला सरळ अर्भे केले. नंतर पोटाच्या नाभी नाडीच्या रेषेच्या पातळभत आणि शरीराच्या कण्याच्या समांतर रेषेत कॅलीपर लावले. त्या जागेच्या १ से.मी. खाली अंगठा व तर्जनीच्या चिमटीत ती वळभ पकडली हा बिंदू उजव्या एन्टीरियल सुपराइलिक च्या जवळपास २ इंचावर जिथे उपकरण पुढच्या बाजूला व खालच्या बाजूला होते. अशा तऱ्हेने उपकरणाने त्या बिंदूवरील त्वचेची वळभ पकडली व मापन मी. मी. घेण्यात आले.

३) थाईज पेशी :

साहित्य: त्वचा परख उपकरण

कृती : सर्वप्रथम ज्या महिलांच्या थाईज पेशीवरील चरबीचे प्रमाण मापन करावयाचे होते त्या महिलेला सरळ उभे राहायला सांगितले नंतर तिच्या मांडीवरील चरबीच्या मात्रेला तर्जनी व अंगठ्याच्या साहाय्याने तेथील त्वचा पकडून स्किन फोल्ड कॅलीपरद्वारे त्याचे मापन हे मी. मी. मध्ये घेण्यात आले.

वर दिलेल्या तिनही जागेच्या त्वचेची बळी त्वचा परख उपकरणाद्वारे मापल्यानंतर जे मापन आले ते मी. मी. मध्ये नोंदविले गेले.

आकड्यांचे एकत्रिकरण :

गृहिणी व व्यावसायिक महिलांचे रक्तदाब तुलनात्मक अध्ययन करणे हा मुळ उद्देश होता. हे अध्ययन ऐच्छिक नमुना निवड पध्दतीने निवडण्यात आलेल्या २० गृहिणी व २० व्यावसायिक महिलांवर घेण्यात आले. त्यांच्या शरीरक्रिया घटकातील रक्तदाबाचे व परीक्षण घेतले व येणाऱ्या आकड्यांचे एकत्रिकरण केले.

निष्कर्ष :

- १) गृहिणी महिलांचा सिस्टोलीक रक्तदाब हा व्यावसायिक महिलांच्या तुलनेत जास्त आहे.
- २) गृहिणी महिलांचा डायस्टोलीक रक्तदाब हा व्यावसायिक महिलांच्या तुलनेत जास्त आहे.
- ३) व्यावसायिक महिलांच्या सिस्टोलीक रक्तदाब हा गृहिणी महिलांच्या तुलनेत कमी आहे.
- ४) व्यावसायिक महिलांचा डायस्टोलीक रक्तदाब हा गृहिणी महिलांच्या तुलनेत कमी आहे.
- ५) गृहिणी महिलांचे चरबीचे प्रमाण व्यावसायिक महिलांच्या तुलनेत कमी आहे.
- ६) व्यावसायिक महिलांचे चरबीचे प्रमाण गृहिणी महिलांच्या तुलनेत अधिक आहे.

सुचना :

- १) अशा प्रकारचे अध्ययन राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर केल्यास ते अध्ययन अधिक विश्वनीय व वस्तुनिष्ठ होऊ शकते.
- २) अशा अध्ययनामुळे खेळात भाग घेणाऱ्या विद्यार्थीनी व खेळात भाग न घेणाऱ्या विद्यार्थीनी यांच्यावर सुध्दा हे संशोधन कार्य केल्या जाऊ शकते.
- ३) अशा प्रकारचे अध्ययन विद्यालयीन व महाविद्यायीन महिलांवर सुध्दा केल्या जावू शकते.
- ४) अशा प्रकारचे अध्ययन व्यावसायिक पुरुष व व्यावसायिक महिलांवर सुध्दा केल्या जावू शकते.
- ५) अधिकारी व कर्मचारी वर्ग यांच्यावर सुध्दा अशाप्रकारचे अध्ययन केल्या जावू शकते.
- ६) अॅकेडमिक शिक्षक व शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील शिक्षक यांच्यावरसुध्दा हे संशोधन कार्य केल्या जावू शकते.

संदर्भ ग्रंथ सुची :

- १) जरारे, विजयस, संशोधन प्रणाली, जयपूर: एबीडी पब्लिशर्स,१९९४
- २) डॉ. जोशी , विजया दइ. व्यायामाचे शरीरक्रियाशास्त्र, पुणे: गायत्री प्रकाशन,१९९४
- ३) राठोड, अजय तु. काही निवडक आसनांचा शरीराच्या चरबीवर होणाऱ्या परिणामाचे अध्ययन अप्रकाशित तलुशोध प्रबंध, अमरावती विद्यापीठ, अमरावती,१९९८
- ४) संजय कुमार, विशेष व्यायामों का ऑठवी कक्षा के विद्यार्थीयो के रक्तचाप, नाडीगति और उथलेटिक्स कृतित्व पर होने वाले परिणाम का अध्ययन अप्रकाशित लघुशोध प्रबंध, अमरावती विद्यापीठ, अमरावती,१९९७
- ५) वैद्य, शोभना म. दैनिक व्यायम करणाऱ्या व न करणाऱ्या मुलींचे व्यायाम कसोटीनंतर रक्तदाबामध्ये होणाऱ्या परिवर्तनाचे तुलनात्मक अध्ययन अप्रकाशित लघुशोध प्रबंध, अमरावती विद्यापीठ, अमरावती.१९९४

शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्त्व

डॉ. रामानंद बापुराव व्यवहारे,

सहयोगी प्राध्यापक, वृत्तपत्रविद्या आणि
जनसंवाद विभाग, स्वामी रामानंद तीर्थ
मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड संलग्नित
श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

प्रस्तावना

वृत्तपत्र हे एक माध्यम आहे. आपण सर्व आता प्रसारमाध्यमांच्या युगात वास्तव्य करीत आहोत. प्रसारमाध्यमे आपल्याला जगातील सर्व प्रकारची माहिती देण्यासाठी तत्पर असतात. वृत्तपत्र हे एक प्रसारमाध्यम असून ते सर्वत्र, सर्वांसाठी सदासर्वकाळ आणि कमीत कमी किंमतीमध्ये उपलब्ध करून दिले जाते. वृत्तपत्र वाचनातूनच सर्वांचा दिवस सुरु होत असतो. कोणत्याही सुशिक्षित व्यक्ति वृत्तपत्र वाचल्याशिवाय राहात नाही. अन्न, वस्त्र, निवारा या मुलभूत गरजेप्रमाणे वृत्तपत्र वाचणे ही देखील एक महत्त्वाची गरज बनली आहे. वृत्तपत्र वाचल्यामुळे भरपूर फायदे होत असतात. शालेय विद्यार्थी, तरुण, महिला, वृद्ध, नोकरदार, व्यापारी, राजकीय व्यक्ति, डॉक्टर, इंजिनियर, शिक्षक, प्राध्यापक अशा सर्वांसाठी वृत्तपत्र उपयुक्त आणि फायद्याचे असते. त्यामुळे वृत्तपत्र मोठ्या प्रमाणावर प्रकाशित होतात. वितरीत होतात आणि विक्री होतात. अशा प्रकारे वृत्तपत्र हे माध्यम सर्वांसाठी उपयुक्त आणि फायद्याचे असते.

उद्देश

१. भारतीय वृत्तपत्र माध्यमाचा इतिहास आणि विकास थोडक्यात सांगणे.
२. वृत्तपत्र माध्यमाचे प्रमुख उद्दिष्ट्ये आणि कार्ये सांगणे.
३. वृत्तपत्र माध्यमातील विविध प्रमुख संकल्पना, घटक यांचा अर्थ समजावून सांगणे.
४. शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्त्व स्पष्ट करून सांगणे.
५. शालेय विद्यार्थ्यांना वृत्तपत्र वाचनाची सवय लावण्यासाठीच्या उपाययोजना सूचविणे.
६. शालेय विद्यार्थ्यांना वृत्तपत्रातील कोणता मजकूर वाचावयाचा आणि का वाचावयाचा हे स्पष्ट करून सांगणे.
७. शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्रातील मजकूर वाचल्यानंतरचे फायदे स्पष्ट करून सांगणे.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत शोधनिबंधाचा विषय 'शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्त्व' असा असून यानिमित्ताने शालेय विद्यार्थ्यांना

वृत्तपत्र माध्यमातील एक वाचक म्हणून माहित असाव्यात अशा काही प्रमुख संकल्पना सांगण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. या संकल्पनांचा संक्षिप्त स्वरूपात सर्वसाधारण वृत्तपत्रविद्या व जनसंवाद शास्त्रातील अर्थ सांगितलेला आहे. वृत्तपत्र माध्यम जबाबदार आहे. त्याची काही निश्चित अशी उद्दिष्ट्ये आणि कार्ये आहेत. ते स्पष्ट करून सांगितलेली आहेत. भारतातील वृत्तपत्र माध्यमाला फार मोठा इतिहास आहे. या इतिहासाला स्वातंत्र्यलढ्याची किनार आहे. भारताला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यात, त्यासाठी लोकांचे जनमत तयार करण्यात वृत्तपत्र माध्यमाचा फार मोलाचा वाटा आहे. स्वातंत्र्यानंतर भारतात वृत्तपत्र माध्यमाचा मोठा विकास झाला. त्याचा थोडक्यात आढावा मांडलेला आहे.

शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्र का वाचली पाहिजेत. त्याचे काय महत्त्व आहे. वृत्तपत्र नियमितपणे वाचल्यानंतर कोणते फायदे होतात. वृत्तपत्र वाचनाची सवय चांगली असून ती कशी लावून घ्यावी हे सांगून काही उपाययोजना मांडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. वृत्तपत्र माध्यमात विविध प्रकारचा मजकूर असतो. विविध प्रकारच्या वाचकांना समोर ठेवून त्यांच्यासाठी तो दिलेला असतो. काही मजकूर सर्वांसाठी असतो. आपल्या विकासासाठी शालेय विद्यार्थ्यांनी कोणता मजकूर वाचला पाहिजे हे स्पष्ट करून सांगितले आहे. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे वृत्तपत्र माध्यम हे मनोरंजनसुद्धा करीत असते. परंतु शालेय विद्यार्थ्यांनी मनोरंजनासाठी (निव्वळ) वृत्तपत्र माध्यमांचे वाचन करणे अपेक्षित नाही.

विशिष्ट वृत्तपत्रातील नेमका मजकूर वाचल्याने काय फायदे होतात हे माहित असणे आवश्यक असते. विशेषतः शालेय विद्यार्थ्यांना ते स्पष्ट करून सांगण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्यासाठी संबंधित माहिती, विचार, दृष्टिकोन, भावना इत्यादी, बाबींची माहितीपर मांडणी केलेल्या विविध तज्ञांच्या लिहिलेल्या ग्रंथांचा, सांगितलेल्या माहितीचा, साहित्याचा, वचनाचा आधार घेतलेला आहे. लेखकांनै स्वतःची मते, अनुभव, निरीक्षण, दृष्टिकोन या आधारे शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे.

वृत्तपत्र माध्यम

भारतात आणि जगात विविध प्रकारची प्रसारमाध्यमे कार्यरत आहेत. त्यासाठी उपग्रहाची मदत घेतली जाते. नभोवाणी

केंद्र, दूरचित्रवाणी वाहिन्या, विविध वृत्तपत्रे, नवमाध्यमे ज्यामध्ये इंटरनेट, सोशल मिडीया, ऑनलाईन वृत्तपत्रे आदींचा समावेश होतो. यापैकी एक वृत्तपत्र माध्यम आहे. यामध्ये सर्व प्रकाशित, मुद्रित (print) वृत्तपत्रांचा समावेश होतो. वृत्तपत्र माध्यम म्हणजे सर्व वृत्तपत्रे. सर्व प्रकाशित वृत्तपत्रांचे मिळून वृत्तपत्र माध्यम, प्रसारमाध्यम तयार होते.

वृत्तपत्र म्हणजे काय?

ज्यामध्ये वृत्त म्हणजे बातमी आहे ते वृत्तपत्र. याचा अर्थ अनेक बातम्या ज्या पत्रात असतात त्याला वृत्तपत्र म्हणतात. वृत्तपत्र हे अखंडितपणे दररोज प्रकाशित मुद्रित आणि वितरीत केले जात असते. वृत्तपत्राला वर्तमानपत्र असेही म्हटले जाते. "भारतातील बहुसंख्य वर्तमानपत्र सकाळीच प्रकाशित होतात. मुंबई, दिल्ली येथे संध्याकाळची वर्तमानपत्र आहेत, पण सर्वसाधारणपणे भारत हा सकाळच्या वर्तमानपत्रांचा देश आहे. असे म्हणता येईल. त्यामळे ही वर्तमानपत्रं छापली जातात भररात्री" ?

वृत्तपत्र माध्यमाचा इतिहास आणि विकास

"ज्युलियस सिझरच्या अधिपत्याखालील रोमण साम्राज्यात आजच्या वर्तमानपत्राचा जन्म झाला. सीझर रोज हस्तलिखित घोषणा काढायचा. त्यांना म्हणत -अॅक्टा दिडरना म्हणजे रोजच्या घटना. युरोपमध्ये पंधराव्या शतकात छापखाने वापरात आले. मात्र त्याच्या बऱ्याच आधी चीनमध्ये छपाईचं तंत्र अवगत झालं होते. यामुळे छापलेला शब्द हे दळणवळणाचं, संवादाचं फार महत्वाचं साधन बनलं. बातमीपत्रं जलद गतीनं आणि सहजपणे छापली जाऊ लागली. यानंतर त्यांचं वर्तमानपत्रात रुपांतर स्वाभाविकपणे झालं."² भारतात इंग्रजांनी पहिलं वृत्तपत्र सुरु केलं २९ जानेवारी १७८० मध्ये जेम्स ऑगस्टस हिक्की या इंग्रज अधिकाऱ्याने 'हिक्कीज गॅझेट' हे वृत्तपत्र सुरु केलं ते भारतातील पाहिले वृत्तपत्र समजले जाते.

वृत्तपत्र समूह

भारतातील पहिले मराठी वृत्तपत्र आचार्य बाळशास्त्री जांभेकर यांनी ६ जानेवारी १८३२ रोजी सुरु केलं. ६ जानेवारी हा दिवस पत्रकार किंवा दर्पण दिन म्हणून साजरा केला जातो. पहिलं भारतीय वर्तमानपत्र गंगाधर भट्टाचार्य यांनी इ.स. १८१६ मध्ये सुरु केलं. राजा राममोहन रॉय, सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी, दादाभाई नौरोजी, मोहनदास करमचंद गांधी, लोकमान्य टिळक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, स्वातंत्र्यवीर सावरकर, स्वामी विवेकानंद यांनी वेगवेगळी वृत्तपत्रे प्रकाशित केली त्यामध्ये रास्त गोफतार, यंग इंडिया, नवजीवन, केसरी, मूकनायक, प्रबुध्द भारत आदि वृत्तपत्रांचा समावेश आहे. स्वातंत्र्यानंतर भारतात द हिंदू, अमृतबाजार पत्रिका, नॅशनल हेरॉल्ड, बॉम्बे क्रॉनिकल, द

पायोनियर, द टाइम्स ऑफ इंडिया, इंडियन एक्सप्रेस अशी राष्ट्रीय पातळीवर वृत्तपत्र समूह तयार झाली.

महाराष्ट्रातील प्रमुख वृत्तपत्रे

महाराष्ट्रात लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स, सकाळ, केसरी, लोकमत, पुढारी, पुण्य नगरी, नवाकाळ, प्रभात, दिव्य मराठी, देशोन्नती, संचार, गांवकरी अशी काही प्रमुख मराठी वृत्तपत्रे प्रकाशित होतात. हिंदी आणि इंग्रजी भाषेतून टाइम्स ऑफ इंडिया, इंडियन एक्सप्रेस, टीव्यून, लोकमत टाइम्स, नवभारत टाइम्स, जनसत्ता, भास्कर आदि वृत्तपत्रे प्रकाशित होतात. आज भारतात विविध राज्यांमधून वेगवेगळ्या भाषेतून मोठी माध्यम आणि लहान अशी हजारोहून अधिक वृत्तपत्रे दररोज प्रकाशित होतात. भारतातील वृत्तपत्र माध्यमाचा पसारा खुप मोठा आहे.

वृत्तपत्र माध्यमाचे उद्दिष्ट्ये आणि कार्य

जगातील, भारतातील राज्यातील, प्रदेशातील, विभागीय, जिल्हातील, तालुक्यातील शहर आणि गावातील माहिती देण्याचे महत्वाचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम करते. बातमी, वृत्तलेखाच्या माध्यमातून आपल्याला वृत्तपत्र माध्यम सतत दररोज नवनवीन माहिती देत असते. मागील चोवीस तासात सर्वत्र काय काय घटना घडलेल्या आहेत. त्याबद्दल नागरिकांना माहिती देण्याचे कार्य वृत्तपत्रे करीत असतात. त्यामुळे आपण दररोज वृत्तपत्राची वाट पाहात असतो. माहिती जाणून घेण्याची उत्सुकता संवर्नाच असते. या उत्सुकतेपोटी वृत्तपत्रे वाचले जाते.

वृत्तपत्र माध्यम लोकांचे शिक्षण करीत असतात. शाळा, महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी अभ्यासक्रम असतो. तसा त्यापेक्षा फार मोठा अभ्यासक्रम घेऊन वृत्तपत्र माध्यम लोकशिक्षणाचे कार्य करते. घडलेल्या घटनेवर, माहितीवर सातत्याने भाष्य करण्याचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम करते. त्यामुळे नागरिकांना माहिती अधिकाधिक मीळत राहाते. सत्य परिस्थिती लोकांच्या समोर येते. महत्वाच्या विषयांवर दोन्ही बाजूंनी चर्चा घडवून आणण्याचे कार्य वृत्तपत्र माध्यम सातत्याने करीत असते. त्यासाठी संबंधित विषयांबद्दल बाजूच्या व विरोधी गटाकडील लोकांकडून माहिती घेतली जाते. वृत्तपत्रातून सांगितली जाते. त्यामुळे नागरिकांना सत्य काय ? याचा निर्णय घेता येतो. याला विचार स्वातंत्र्य असेही म्हणतात.

सत्याचा शेवटपर्यंत पीच्छा पुरविणे. सत्य शोधणे व ते लोकांसमोर मांडणे हे वृत्तपत्र माध्यमाचे महत्वाचे कार्य आहे. यातून शोध पत्रकारिता उदयाला आली. राफेल प्रकरणावर उलटसुलट चर्चा सुरु आहे. त्यावर विविध अंगानी भाष्य केले जात आहे. परंतु अंतिम सत्य अजून बाकी आहे. ते वृत्तपत्र माध्यमांचे कार्य आहे. द हिंदू सारख्या वृत्तपत्राच्या पत्रकाराने राफेल मधील एक सत्य शोधण्याचा प्रयत्न केला परंतु तो अर्धवट म्हणावा लागेल. वृत्तपत्र माध्यम संपूर्ण सत्याचा शोध घेऊन ते

लोकांसमोर ठेवत असते. वृत्तपत्र माध्यम जनतेचे, वाचकांचे मनोरंजनदेखिल करीत असते. चित्रपटातील गॉसीप, मनोरंजक कथा, शब्दकोडे इत्यादी मजकूर मनोरंजनासाठी असतो. नवीन चित्रपट रिलीज होण्यापूर्वी त्याची स्टोरी वाचकांसमोर वृत्तपत्रे ठेवतात. चित्रपट, लेख, स्तंभलेख इत्यादी घटकांवरील मजकूर अनेकवेळेला मनोरंजनात्मक असतो तो वाचकांचे मनोरंजन करण्यासाठीच. कालानुरूप वृत्तपत्र माध्यमाच्या कार्यामध्ये वाढ होत आहे. हे आपण लक्षात घेतले पाहिजे.

वृत्तपत्र माध्यमातील विविध संकल्पना/घटक

वृत्तपत्र माध्यमात बातमी, वृत्तलेख, आग्रलेख, लेख, मुलाखत, स्तंभलेख, स्फुटलेख, वार्तापत्र, वाचकांचे पत्र, शब्दकोडे, व्यंगचित्र, छायाचित्र, रेखाचित्र, रेखाटने, जाहिराती, प्रामुख्याने असतात. या सर्वांचे मिळून दररोज वृत्तपत्र प्रकाशित होते. विशेष म्हणजे हे सर्व दररोज नव्याने असते. त्यासाठी पत्रकारांना खुप कष्ट घ्यावे लागतात, धावपळ करावी लागते.

“इंग्रजी शब्दकोशात बातमी शब्दाचा अर्थ विशद करताना म्हटले आहे की, ती एक घटना असते. जे यापूर्वी ऐकण्यात नव्हते असे काही. वृत्तपत्राच्या वाचकांच्या दृष्टीने योग्य असा मजकूर.”^३ “वाचकाला माहिती देणारे, लोकशिक्षण करणारे, दीनदुबळ्यांचा कैवार घेणारे, अन्यायाला वाचा फोडणारे, जिज्ञासा, चौकसपणा-उत्कंठा यांना खाद्य पुरवणारे सर्व काही बातमी होऊ शकते. विषयाच्या गांभीर्यानुसार, महत्त्वानुसार आणि स्थल-काल-संस्कृतीच्या संदर्भानुसार बातमीचे महत्त्व कमी जास्त होत असते.”^४ याचा अर्थ वृत्तपत्रातील बातम्या निरनिराळ्या विषयांवर, वाचकांसाठी महत्त्वाच्या असतात. त्या स्थल, काल, वृत्तपत्र, पत्रकारपरत्वे बदलत असतात.

बातमीचे अधिक विश्लेषण म्हणजे वृत्तलेख. बातमी घटना जशी घडली तशीच लिहावी लागते. वृत्तलेखात पत्रकार मते मांडू शकतात. बातमी पवित्र असते. वृत्तलेखात विचार मांडता येतात. आज बातमीहून अधिक वृत्तलेखाला महत्त्व आहे. वाचकांना फक्त घटनेची बातमी नको आहे. तर का घडली, कारणे, विश्लेषणात्मक माहिती अपेक्षित आहे. एखाद्या विशिष्ट ठिकाणी नेहमी अपघात होत असतील तर त्या घटनेची बातमी नेहमी देऊन उपयोग नाही, तर ती घटना त्या विशिष्ट ठिकाणीच का घडते ? याचा शोध घेऊन त्यावर आधारित वृत्तलेख लिहावा लागतो. त्यामुळे अपघाताच्या घटना थांबू शकतील. थोडक्यात वृत्तलेख म्हणजे वृत्तवर आधारित लेख. सविस्तर माहिती त्यामध्ये असते.

अग्रलेख हा वृत्तपत्रातील आणखी एक महत्त्वाचा घटक. पूर्वी वृत्तपत्रे अग्रलेखावरून वाचली जायची. लोकमान्य टिळक, आगरकर, आंबेडकर, गांधी यांनी लिहिलेले अग्रलेख आजही महत्त्वाचे वाटतात. “लोकशाहीत वृत्तपत्रात अग्रलेखाचे जी.के. पुरी

यांनी जर्नलिझम या आपल्या ग्रंथांत The Best Newspaper is that which has the best editorial या शब्दांत वृत्तपत्र आणि त्यातील अग्रलेख यांच्यातील परस्पर संबंधाबाबत आपला अभिप्राय व्यक्त केला आहे.”^५ याचा अर्थ वृत्तपत्रात अग्रलेख मानाचा आणि महत्त्वाचा असतो. त्याशिवाय वृत्तपत्र परिपूर्ण नाही.

“मत आणि वस्तुस्थिती या गोष्टी थोडक्यात तर्कशुध्दपणे, रंजकपध्दतीने वाचकांच्या मनावर परिणाम करण्याच्या दृष्टीने ज्यामध्ये व्यक्त केलेल्या असतात त्यास संपादकीय अग्रलेख म्हणायचे.”^६

संपादकीय लेख म्हणजे अग्रलेख. अग्रलेख हा अत्यंत महत्त्वाच्या विषयावर लिहिलेला असतो. अभ्यासाअंती लिहिलेला असतो. त्यामध्ये सत्याची बाजू घेतलेली असते. सामाजिक सुधारणा, राष्ट्रहीत, जनहीत, व्यापक दृष्टिकोन असते.

विविध विषयांवर त्या त्या क्षेत्रातील अभ्यासकांनी लिहिलेले लेख वृत्तपत्र माध्यमात असतात. त्यामुळे आपल्याला त्या विषयातील क्षेत्रातील माहिती मिळते. परभणी शक्ती हे ज्वारीचे नवे वाण कसे उपयुक्त आहे हे त्याचा शोध लावणारे संशोधक जेव्हा लेख लिहून त्याद्वारे सांगतात, तेव्हा त्या सांगण्याला लेखाला विशेष महत्त्व असते. मुलाखती विविध क्षेत्रातील यशस्वी व्यक्तींच्या प्रकाशित केल्या जातात. वृत्तपत्राचा पत्रकार संबंधित व्यक्तीची वेळ घेऊन भेटतात. सविस्तर बोलतात. प्रश्न विचारून माहिती घेतात. ती मुलाखतीद्वारे वृत्तपत्रातून आपल्यासमोर मांडतात. एम.पी.एस.सी. परिक्षेत यशस्वी होऊन उपजिल्हाधिकारी पद मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांच्या मुलाखतीतून आपल्याला ते यश कसे मिळविता येईल. त्यासाठी काय आणि कोणते प्रयत्न करायला हवेत ते समजते. तशा प्रकारचे यश मिळविता येऊ शकते.

विविध क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्ति विशिष्ट वृत्तपत्रासाठी नियमितपणे लिखान करतात. त्याला विशिष्ट नाव दिले जाते. स्तंभलेखन विशिष्ट दिवसांनी नियमितपणे प्रकाशित केले जाते. डॉ. प्रकाश आमटे, कुमार केतकर, भारतकुमार राऊत, अमर हबीब, नीरजा हे प्रसिध्द स्तंभलेखक आहेत. हालक्याफुलक्या विषयांवर उपसंपादक संपादकीय पानावर स्फुटलेख लिहित असतात. अग्रलेखा- नंतरचे विषय स्फुटलेखनासाठी घेतलेले असतात. त्याद्वारे महत्त्वाचा विषयावर माहिती दिली जाते. विशिष्ट ठिकाणचे पत्रकार, वार्ताहर, प्रतिनिधी वार्तापत्र लिहितात. प्रमुख वृत्तपत्रे दिल्लीचे वार्तापत्र आठवड्यातून एकदा लिहितात. वृत्तपत्रे ते प्रकाशित करतात. महाराष्ट्रातील प्रमुख वृत्तपत्रे मुंबईचे (राजधानी) वार्तापत्र लिहितात. निवडणूक वार्तापत्र निवडणूक कालावधीत लिहीली, प्रकाशित केली जातात.

‘वाचकांची पत्रे’ ही सर्व वर्तमानपत्रातील वाचकांसाठीचा महत्वाचा घटक आहे. कोणताहीवाचक नागरिक, विद्यार्थी या घटकाद्वारे आपले विचार, मत, समस्या, प्रश्न, अनुभव (सार्वजनिक आणि इतरांसाठी उपयुक्त) लिहू शकतो. अनेक वृत्तपत्रे, मनोरंजनासाठी जम्बो शब्दकोडे प्रकाशित करतात. व्यंगचित्र हे पहिल्या पानावर प्रकाशित केले जाते. विनोदी पध्दतीने, खुशामुशीतरित्या केलेले भाष्य म्हणजे व्यंगचित्र. याद्वारे व्यंगचित्रकार चुकणाऱ्यांना फटकोर मारीत असतो. ते विद्यार्थी, नागरिक, वाचक हासूनहासून पोट धरून वाचत असतात. छायाचित्राचे वृत्तपत्र माध्यमात विशेष स्थान आहे. छापलेल्या मजकुराला, माहितीला छायाचित्रामुळे सतत्येची झालर लागते. वास्तवता कळून चुकते. आज वृत्तपत्र माध्यमाची स्पर्धा दृश्य माध्यमांशी असल्याने वृत्तपत्रातील प्रत्येक बातमीत आणि इतर घटकामध्ये छायाचित्र प्रकाशित केले जात आहे. जिथे छायाचित्र उपलब्ध होत नाहीत तिथे रेखाचित्र, रेखाटने, आलेख, नकाशे, प्रकाशित केले जातात.

जाहिरात वृत्तपत्र माध्यमाचा आत्मा आहे. जाहिरातीशिवाय वृत्तपत्र माध्यम चालू शकत नाही. वृत्तपत्र माध्यमाचे जाहिरात हे मुख्य उत्पन्नाचे साधन आहे. ज्या वृत्तपत्राला जाहिराती मिळतात तेच वृत्तपत्र चालू राहाते. जाहिराती न मिळाल्यास वृत्तपत्र बंद करावे लागते. वृत्तपत्राच्या उत्पादनासाठी मोठा खर्च असतो कितीही मोठे भांडवल गुंतविले तरी केवळ त्यावर वृत्तपत्र चालू शकत नाही. जाहिराती आवश्यक असतात. त्या मिळाल्यात यासाठी वृत्तपत्राला आपला खप, विक्री वाढवावी लागते. या वाढीव खपाच्या विक्रीचा बळावर जाहिराती मिळविता येतात.

जाहिरातदारांना जाहिरातीचे फायदे मिळाले तरच ते जाहिराती देतात, अन्यथा नाही. एकदा जाहिरात मिळाली म्हणजे जमत नाही. तर ती नियमितपणे मिळविण्यासाठी प्रयत्न करावे लागतात. त्यावर वृत्तपत्र नियमित चालते. “जाहिरातकला जनसंचार माध्यमाद्वारे नियंत्रितपणे, ओळखण्यायोग्य माहिती प्रदान करण्याचे अन् राजी करण्याचे काम करते. -जॉन एस राईट”^७ जाहिरातीच्याद्वारे ग्राहकांना काय, कुठे, केव्हा, कसे आणि किती किंमतीला घ्यावे हे समजते. एवढेच नव्हे तर जाहिराती वस्तुला मागणी निर्माण करून विक्री वाढवितात. नको असलेल्या वस्तुदेखिल घ्यायला आपल्याला भाग पाडतात. जाहिरातीचे तंत्र आहे. कौशल्य आहे. मॉडेलच्या रूपाने जाहिराती आपल्यावर मारा करतात. त्यांचे उद्दिष्टे साध्य करतात. त्यामुळे वृत्तपत्र माध्यमात जाहिराती नियमितपणे प्रकाशित होतात. यावर वृत्तपत्र माध्यम चालते. जाहिरातदारांच्या वस्तुची विक्री वाढते. नफा वाढतो.

शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्त्व

शालेय विद्यार्थ्यांनी वृत्तपत्र आवर्जून नियमितपणे वाचले पाहिजे. प्रारंभी वृत्तपत्राची सर्व पाने वाचून काढावित. भरपूर वेळ देऊन बारकाईने वाचन करावे. पहिले पान, दुसरे पान, तीसरे पान, चौथे पान, पाचवे पान, सहावे पान असे एक एक पानावरील मजकूर बातम्या, वृत्तलेख, लेख, आग्रलेख, स्फुटलेख, स्तंभलेख वाचावीत, यामुळे विद्यार्थ्यांची आवड हळूहळू विकसित होईल. विशिष्ट विषयांवर त्याला माहिती मिळेल. माहितीची, विषयाची गोडी निर्माण होईल. तेंडुलकरच्या मुलाखती वाचून अनेक क्रिकेट स्टार तयार होऊ शकतात. अनंत अडचणींवर मात करून आय.ए.एस. झालेल्या विद्यार्थ्यांच्या यशकथेमुळे अनेक विद्यार्थ्यांना आय.ए.एस. होण्याची प्रेरणा मिळू शकते. अनेक अद्भूत, नव्या, ताज्या घटनांची माहिती देणारे वृत्तपत्र हे एकमेव माध्यम आहे. असे समजून विद्यार्थ्यांनी त्याचे निष्ठेने वाचन केले पाहिजे. त्यासाठी वेळ काढला पाहिजे.

वृत्तपत्र वाचण्याची सवय लागावी म्हणून

प्रारंभी फक्त छायाचित्रे पाहावित, त्यानंतर आवडलेला छायाचित्राखालील माहिती म्हणजे कॅप्शन वाचावी. जाहिरातीमधील छायाचित्रे पाहावित. पहिल्या पानावरील मुख्य बातमी (बॅनर न्यूज) पहावी. त्यातील ठळक ठळक मुद्दे वाचावित. हळूहळू बातमी वाचावी. आवडता मजकूर वाचावा. नियमितपणे वाचावा. पहिल्या पानावरील लहान, लहान बातम्या वाचाव्यात. प्रथम फक्त मथळे (हेडींग) वाचावित. त्यावर विचार करावा. क्रिकेटचे अथवा खेळाचे पान वाचावे, संपादकीय पानावरील अग्रलेख वाचावा. लेख, स्फुटलेख वाचावित. वाचकांची पत्रे वाचावीत. शक्य असल्यास एखाद्या विषयावर पत्र लिहून वृत्तपत्राच्या कार्यालयात पाठवावे. यातून हळूहळू वृत्तपत्र वाचण्याची सवय लागेल. आवडी निवडी, अभ्यासाचे विषय, क्षेत्रे तयार होऊ लागतील.

वृत्तपत्रातील काय आणि का वाचावे

जगातली, आपल्या देशातील सर्वात महत्वाची बातमी म्हणजे बॅनर न्यूज. ती पहिल्या पानावर सर्वात मोठी वरच्या बाजूला असते. बॅनर न्यूज म्हणजे मागील चोवीस तासात घडलेली सर्वात महत्वाची घटना. तिची व्याप्ती खूप मोठी असते. ती सर्वाधिक चांगला वाईट परिणाम करणारी असते. बॅनर न्यूज स्थानिकसुद्धा असू शकते. लातूर जिल्ह्यातील किल्लारी येथे झालेली भुकंपाची घटना. अत्यंत महत्वाची बॅनर न्यूज होती. त्यानंतर पहिल्या पानावरील महत्वाच्या बातम्या वाचव्यात. साईड बॅनर न्यूज वाचावी. बॉटम फीचर वाचावे. वृत्तपत्राचे पहिले पान सर्वाधिक महत्वाचे असते म्हणून या पानावरील सर्व बातम्या महत्वाच्या असतात.

पहिल्या पानानंतर थेट संपादकीय किंवा अग्रलेखाच्या पानावर जावे. अग्रलेख दररोज वाचावा विषय कोणताही असो. अग्रलेख वाचल्याने माहिती मिळते. दोन्ही बाजूंची माहिती मिळते. विश्लेषण क्षमता वाढते. शब्दसामर्थ्य वाढते. चर्चात्मक, स्पष्टीकरणात्मक विकासात्मक, विवेचनात्मक लेखन कसे करावे. याबद्दल धडे मिळतात. अग्रलेखाद्वारे टिकात्मक लेखन कसे करतात. त्यामधुनदेखील उपाययोजना कशा सुचविल्या जातात हे लक्षात येते. एखाद्या महत्वाच्या प्रश्नाकडे पाहण्याचे विविध दृष्टिकोन प्राप्त होतात. संपादकीय पानावरील लेख, प्रासंगिक लेख, स्तंभलेख, स्फुटलेख आणि वाचकांची पत्रे जरूर वाचावित. त्यामुळे विविध श्रेतातील विषयांची, समस्यांची माहिती होते. ज्ञान मिळते. त्यामुळे व्यक्तिमत्वात प्रगल्भता निर्माण होते. लक्षात ठेवा. संपादकीय पान म्हणजे मोठे आदर्श जागतिक ते स्थानिक पातळीवरील शिक्षक आहे.

आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय पानावरील बातम्या, वृत्तलेख वाचावेत. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय प्रश्न, समस्या, विषय कळतात. नकारात्मक बातम्या, खून, चोऱ्या, दरोडे, अत्याचाराच्या बातम्या वृत्तपत्रे मोठ्या प्रमाणावर प्रकाशित करीत असतात. त्याचा मोठा वाचकवर्ग आहे. त्या बातम्या वाचू नका. त्यामुळे नकारात्मकता येते. विकासात्मक, सकारात्मक, प्रेरणादायी, ज्ञानात्मक माहितीच्या बातम्या, वृत्तलेख, लेख वाचा. मनोरंजनात्मक, गॉसीप बातम्यांच्या नादी लागू नका. जाहिराती फक्त कामाच्या तेवढ्याच वाचा. स्थानिक बातम्यांमध्ये अडकू नका. बातमी वाचतांना स्पष्टपणे सरळ एक धावती नजर टाका. त्यामुळे बातमीमधील माहितीचा कन्टेन्ट लक्षात येईल. वेळ वाया जाणार नाही.

वृत्तपत्र वाचणाचे फायदे

वृत्तपत्र वाचल्याने घटना, बातम्या समजतात. आपल्या आसपास, शहरात तालुक्यात, जिल्ह्यात, विभागात राज्यात, राष्ट्रात आणि जगातील घटना, घडामोडी कळतात. त्याचा आपला, आपल्या समाजाचा, राष्ट्राचा संबंध लावता येतो. चांगले वाईट परिणामाची जाणीव होते. विचारप्रक्रिया घडू लागते. माहिती आणि ज्ञानाच्या जाणीवा प्रगल्भ होतात. माहिती, ज्ञान, मिळते. करिअर ठरविता येते. करिअरच्या यशस्वीतोसाठी वाटचाल करता येते. जगण्यासाठी, सुंदर आयुष्य घडविण्यासाठी विविध प्रकारच्या प्रेरणा मिळतात. प्रोत्साहन मिळते. दैनंदिन ठरविता येते. सुख समाधान, शांतता राखण्यासाठी माहिती ज्ञान मिळत राहाते. विविध नवे नवे विचार मिळतात. ज्या विचारांनी माणूस घडत असतो. आयुष्याला दीशा मिळते.

विद्यार्थ्यांला शिक्षण घेताना अनेक प्रश्न पडतात त्याची उत्तरे वृत्तपत्रातून मिळत असतात. एखाद्या विद्यार्थ्यांची कलेक्टर होण्याची ईच्छा आहे. त्यासाठी काय केले पाहिजे याची त्याला काहीही माहिती नाही. ती माहिती वृत्तपत्र देऊ शकते. शालेय

शिक्षक विद्यार्थ्यांच्या सर्वच प्रश्नांची उत्तरे देऊ शकतीलच असे नाही. वृत्तपत्र माध्यम मात्र निश्चितपणे देऊ शकते. कारण शिक्षकाला मर्यादा आहेत. वृत्तपत्राला नाहीत. विद्यार्थ्यांना अंगभूत गुणांचा विकास करण्यासाठी वृत्तपत्र माध्यम मोलाचे आहे. ही वृत्तपत्र माध्यमाची ताकद विद्यार्थ्यांनी ओळखली पाहिजे. शिक्षकांनी त्यांना सांगितली पाहिजे.

वृत्तपत्र वाचणाने दैनंदिन समस्या सुटतात. त्यावर उपाययोजना सुचविलेल्या असतात. सामाजिक, वैयक्तिक अनेक समस्या आहेत. त्या सोडविण्यासाठी वृत्तपत्र माध्यम मोलाचे आहे. वृत्तपत्र म्हणजे दररोजचा इतिहास त्यातून भविष्य घडविता येते. याची जाणीव आपण ठेवण्याची गरज आहे. वृत्तपत्राची किंमत कमी असते. ते पातळ कागदावर छापले जाते. काही दिवसांनी रद्दी पेपर म्हणून वापरले जाते. म्हणून त्याला कमी लेखू नका. वृत्तपत्रातील मजकूर उभा करण्यासाठी लिहिण्यासाठी, मिळविण्यासाठी पत्रकारांना खूप मेहनत करावी लागत असते.

समारोप

वृत्तपत्र समाजाचा आरसा आहे असे म्हटले जाते. त्यापुढे जाऊन आज विज्ञान-तंत्रज्ञान-माहितीच्या युगात वृत्तपत्र माध्यम मोठी शक्ती आहे. वाचण्याच्या माध्यमातून तिच्या सात्रीध्यात राहिल्यास शालेय विद्यार्थ्यांना आपला सर्वांगीण विकास घडविता येईल. बहुआयामी, बहुविषयांची एक आदर्श शाळा म्हणून वृत्तपत्र माध्यमाकडे पाहावे. येथील अभ्यासक्रम खूप मोठा आहे. आवडीचा तो घ्यावा. आयुष्यात मोठे व्हावे. ज्या क्षेत्रात करिअर कराल त्या क्षेत्रात अतिउत्कृष्ट व्हाल. एक आदर्श नागरिक बनाल. सर्वात मोठे, महत्वाचे अत्यंत कमी किंमतीत सहज उपलब्ध होणारे अनेक वृत्तपत्रे आज आहेत. त्याचा फायदा विद्यार्थ्यांनी घेतला पाहिजे. वृत्तपत्र माध्यमाची ताकद ओळखली पाहिजे. जाणीवपूर्वक वृत्तपत्र दररोज वाचले पाहिजे. वृत्तपत्रातील उत्कृष्ट, आदर्श, प्रेरक विचारप्रवर्तक ते स्वीकारले पाहिजे. त्यातून स्वतःला घडविण्याची मोठी संधी विद्यार्थ्यांना उपलब्ध आहे. तिचा अधिकाधिक फायदा घेतला पाहिजे.

संदर्भ ग्रंथसूची

१. कहाणी वर्तमानपत्राची, चंचल सरकार, अनुवाद दिनकर गांगल, सहावी आवृत्ती, नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया, नवी दिल्ली. पृष्ठ - ३,४
२. कित्ता, पृष्ठ - ४
३. पत्रकारिता मार्गदर्शन, एस. के. कुलकर्णी, तीसरी आवृत्ती, पुण विद्यार्थी गृह प्रकाशन पुणे, पृष्ठ - ७२
४. जनसंवाद सिध्दांत आणि व्यवहार, रमा गोळवलकर-पोटदुखे, श्री मंगेश प्रकाशन, नागपुर, पृष्ठ- ३५६

५. अग्रलेख : एक संवाद माध्यम, डॉ. विनीता परंजपे,
मानसन्मान प्रकाशन, पूणे, पृष्ठ -१२
६. कित्ता, पृष्ठ – १४
७. मुद्रित माध्यम: लेखनतंत्र व कौशल्ये, डॉ. भारत हंडीबाग,
प्रा. राजकुमार यल्लावाड, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद,
पृष्ठ-७२

